

-->> **KAPITAL I (prva knjiga)**

- **PREDGOVOR PRVOM IZDANJU**
- **POGOVOR DRUGOM IZDANJU**
- **PREDGOVOR FRANCUSKOM IZDANJU**
- **POGOVOR FRANCUSKOM IZDANJU**
- **UZ TRECE IZDANJE**
- **PREDGOVOR ENGLESKOM IZDANJU**
- **UZ ÈETVRTO IZDANJE**

KAPITAL I

1. **PRVI ODJELJAK - ROBA I NOVAC**

1. **GLAVA PRVA - ROBA**
  1. **Dva èinioca robe**
  2. **Dvojak karakter rada**
  3. **Oblik vrijednosti ili prometna vrijednost**

A.Jednostavan, pojedinaèan ili sluèajan oblik vrijednosti

4. **Dva pola izraza vrijednosti**
5. **Relativni oblik vrijednosti**
  - **A - Sadrzina prostog oblika vrijednosti**
  - **B - Kvantitativna odredjenost prostog oblika vrijednosti**
6. **Ekvivalentski oblik**
7. **Cjelina prostog oblika vrijednosti**

B. Potpun ili razvijen oblik vrijednosti

8. **Razvijeni relativni oblik vrijednosti**
9. **2. Posebni oblik ekvivalenta**
10. **3. Nedostatci potpunog ili ...**

C. Opæi oblik vrijednosti

11. **Izmijenjeni karakter oblika vrijednosti**
12. **Odnos izmedju relativnog oblika vrijednosti i razvitka ekvivalentskog oblika**
13. **Prijelaz i opsteg oblika vrijednosti u novcani oblik**

D. Novèani oblik vrijednosti

4. . Fetiški karakter robe i njegova tajna

2. GLAVA DRUGA - PROCES RAZMJENE

3. GLAVA TREÈA - NOVAC ILI ROBNI PROMET

1. Mjera vrijednosti
2. Prometno Sredstvo
3. Novac

2. DRUGI ODJELJAK - Pretvaranje novca u kapital

4. • GLAVA ÈETVRTA - PRETVARANJE NOVCA U KAPITAL
1. Opæi obrazac kapitala
  2. Protivurjeènost opèeg obrasca
  3. 3. Kupovanje i prodavanje radne snage

3. TREÆI ODJELJAK - Proizvoðenje apsolutnog viška vrijednosti

1. PETA GLAVA - proces rada i proces oplodjivanja vrijednosti

1. Proces rada
2. Proces oplodjivanja vrijednosti

2. ŠESTA GLAVA - POSTOJAN KAPITAL I PROMJENLJIV KAPITAL

3. GLAVA SEDMA - STOPA VIŠKA VRIJEDNOSTI

1. Stupanj eksploracija radne snage
2. Predocavanje
3. Seniorov "posljednji rat"
4. Visak proizvoda

4. GLAVA OSMA

4. ĆETVRTI ODJELJAK

KAPITAL

KNJIGA I.

PROCES PROIZVODNJE KAPITALA

Posveæeno
mom nezaboravnom prijatelju
smjelom, vjernom, plemenitom proleterskom prvoborcu

WILHELMU WOLFU

rođenom u Tarnau 21. juna 1809.
umrlom u, progonstvu u Manchesteru 9. maja 1864.

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

Djelo èiji prvi svezak predajem javnosti produ?etak je mogu spisa „Prilog kritici politièke ekonomije“ koji sam objavio 1859. Dugome razmaku izmeðu poèetka i nastavka krivo je dugogodišnje bolovanje koje me je u radu èesto prekidalo.

Sadr?aj mog prijašnjeg spisa ukratko je iznijet u prvoj glavi ovog sveska. Nisam to uèinio jedino radi cjeline i potpunosti, nego sam i naèin izlaganja dotjerao. Ukoliko je priroda predmeta iole dopuštala, ja sam ovdje razradio izvjesne momente koji su prije bili samo nagoviješteni, a naprotiv ponešto što sam prije opširno izlo?io ovdje samo nagoviještam. Naravno da odjeljci o historiji teorije

vrijednosti i novca sada moraju sasvim otpasti. Ipak æe primjedbe ispod teksta uz prvu glavu otkriti èitaocu prijašnjeg spisa nove izvore za tu historiju.

Svaki je poèetak te?ak, va?i u svakoj nauci. Zato æe i biti ponajte?e razumjeti prvu glavu, osobito odjeljak koji sadr?i analizu robe. A što se tièe same analize supstance vrijednosti i velièine vrijednosti, popularizirao sam je što sam više mogao.¹

¹ *Ovo mi se uèinilo tim potrebnije što me je i F. Lassalle, koji veli da je u jednom odjeljku svoga spisa protiv Schulze-Delitzscha (šulce-Delièa) dao „duhovnu kvintesenciju“ mojih izlaganja o ovim temama, na mnogo mjestu loše razumio. Uzgred reèeno: Kad F. Lasalle, ne navodeæi izvor i gotovo doslovno i s terminologijom koju sam ja stvorio, uzajmljuje iz mojih spisa sve opæe teorijske postavke svojih radova, kao na pr. o historijskom karakteru kapitala, o vezi izmeðu odnosa proizvodnje i naèina proizvodnje i t. d., on to svakako èini iz propagandnih razloga. Razumije se da ne govorim o njegovu ula?enju u pojedinosti, ni o primjeni upraksi u to se ja ne paèam.*

Oblik vrijednosti, èiji je gotov lik novèani oblik, vrlo je šupalj i jednostavan. Pa ipak se ljudski duh više od 2.000 godina uzaludno trudio da ga prozre, ma da je bar' pribli?no uspio analizirati mnogo sadr?ajnije i komplikiranije oblike. Zašto?

Zato što je lakše prouèavati izgrađeno tijelo nego njegovu stanicu. Osim toga, kod analize ekonomskih oblika ne mo?emo se poslu?iti ni mikroskopom, ni kemijskim reagencijama. Njih mora zamijeniti moæ apstrahiranja. Meðutim je za bur-?oasko društvo robni oblik proizvoda rada, t. j. vrijednosni oblik robe, stanièeni oblik ekonomije. Èovjeku bez obrazovanja èini se da se analiziranje toga oblika vrti u samim domišljanjima. Doista se tu i radi o domišljanjima, ali samo onako kako se to radi i kod mikrološke anatomije.

Zbog toga, ovoj se knjizi ne æe moæi predbaciti da je teško razumljiva, izuzevši odjeljka o obliku vrijednosti. Ja, naravno, zamišljjam èitaoce koji hoæe da nauèe nešto novo, koji dakle hoæe da i sami razmišljaju.

Fizièar promatra prirodne procese bilo tamo gdje se oni pokazuju)u najistaknutijem obliku i gdje ih najmanje mogu zamutiti utjecaji koji ometaju analizu, bilo praveæi eksperimente pod uslovima koji osiguravaju èisto odvijanje procesa, ako za to ima moguænosti. Ono što ja u ovome djelu imam istra?ivati jest kapitalistièki naèin proizvodnje i odnosi proizvodnje i prometa koji mu odgovaraju. Dosad je Engleska klasièna zemlja toga naèina proizvodnje, i to je razlog što mi je ona poslu?ila kao glavna ilustracija mome teorijskom izlaganju. Ali ako njemaèki èitalac htjedne da farizejski slije?e ramenima kad mu se iznosi polo?aj engleskih industrijskih i poljoprivrednih radnika, ili da se optimistièki umiruje mišljenjem da u Njemaèkoj stvari ni izdaleka nisu tako loše, onda mu moram doviknuti: De te fabula narratur! [O tebi prièa govori!]

U samoj stvari ne radi se o višem ili ni?em stupnju razvitka društvenih suprotnosti koje proistjeèu iz prirodnih zakona kapitalistièke proizvodnje. Radi se o samim tim zakonima, o tim tendencijama koje djeluju i provode se gvozdenom nu?nošæu. Zemlja koja je industrijski jaèe razvijena pokazuje slabije razvijenoj zemlji samo sliku njene vlastite buduænosti.

Ali ostavimo to po strani. Tamo gdje se kapitalistièka proizvodnja u nas potpuno odomaæila, na pr. u tvornicama, prilike su mnogo gore nego u Engleskoj, jer nema protute?e engleskih

tvorničkih zakona. Inače u svima ostalim oblastima, i mi i sav ostali zapad evropskog kopna, patimo ne samo od razvijanja kapitalističke proizvodnje nego i od oskudnosti njena razvijanja. Pored modernih nevolja pritiskuje nas i čitav niz tradicionalnih nevolja koje potječu otuda što još uvijek vegetiraju starinski, pre?ivjeli načini proizvodnje, praženi ne-suvremenim društvenim i političkim odnosima. Ne patimo samo od ?ivih nego i od mrtvih. Le mort saisit le vif! [Mrtvi se hvata ?ivoga!]

Socijalna statistika u Njemačkoj i u ostalim zapadnim zemljama evropskog kopna bijedna je kad se uporedi s engleskom. Pa ipak i ona podi?e veo upravo toliko da se iza njega mo?e nazreti Meduzina glava. Mi bismo se poplašili od svojih vlastitih prilika kad bi naše vlade i parlamenti, kao u Engleskoj, uveli periodične anketne komisije za istra?ivanje ekonomskih odnosa, kada bi te anketne komisije bile isto tako moženo naoru?ane za istra?ivanje istine kao u Engleskoj, i kad bi pošlo za rukom da se u tu svrhu nađu isto toliko struèni, -nepristrani i bezobzirni ljudi kao što su engleski tvornički inspektorji, lijeènici izvjestioci o „Public Health“ (narodnom zdravlju), komesari za prouèavanje eksploracije ?ena i djece, stambenih prilika i prehrane i t. d. Perzeju trebaše maglena kapa za borbu protiv èudovišta. A mi navlaèimo Perzejevu maglenu kapu preko ušiju i oèiju da uzmognemo poricati da èudovište postoji.

Ali ne smijemo se obmanjivati. Kao što je američki rat za nezavisnost u 18. stoljeæu bio zvono za uzbunu srednje klase u Evropi, tako je isto i američki graðanski rat 19. stoljeæa pozvao na uzbunu evropsku radnièku klasu. Proces socijalnog prevrata mo?e se u Engleskoj rukom opipati. Kad se bude razvio do izvjesne toèke; morat æe reagirati na kopno, gdje æe iæi u brutalnijim ili humanijim oblicima, prema stupnju razvitka same radnièke klase. Kada uzvišenije pobude i ostavimo na stranu, ipak najblji?i interesi današnjih vladajuæih klasa nala?u da se uklone sve smetnje koje koèe razvijanje radnièke klase, a koje mogu doæi pod udar zakona. Zato sam u ovome svesku između ostaloga dao tako opse?no mjesto i historiji, sadr?aju i rezultatima engleskog tvorničkog zakonodavstva. Svaka nacija treba i mo?e uèiti od druge. Cak i kad neko društvo uspije pronaæi stazu prirodnih zakona svoga kretanja — a krajnji cilj ovoga djela i jest da razotkrije zakon ekonomskog razvitka modernog društva,— ne mo?e ono niti preskoèiti, niti naredbama izostaviti faze prirodnog razvitka. Ali poroðajne bolove mo?e i skratiti i ubla?iti.

Još jednu rijeè da bi se izbjegli nesporazumi.. Kapitalista i zemljoposjednika ne slikam ni najmanje u ru?ièastoj svjetlosti. Ali se ovdje o liènostima radi samo ukoliko su one olièenja ekonomskih kategorija, nosioci određenih klasnih odnosa i interesa. Moje stanovište, koje razvijanje ekonomske društvene formacije shvaæa kao prirodno-historijski proces, mo?e manje nego ikoje drugo baciti na pojedinca odgovornost za prilike èija je on socijalna tvorevina, ma koliko se on lièeno mo?da i uzdigao iznad njih.

Slobodno nauèeno istra?ivanje ne nailazi u podruèju političke ekonomije samo na onog istog neprijatelja koji je poznat u svima ostalim podruèjima. Naroèita priroda predmeta koji ona obraðuje izaziva na bojno polje protiv nje naj?ešæe, naj-sitnièarskije i najomra?enije strasti èovjekovih grudi, furije liènog interesa. Tako na pr. anglikanska crkva radije opråšta napad na 38 od 39 njenih pravila vjere negoli na 1/39 njenih novèanih prihoda. Danas je i sam ateizam culpa levius [laki grijeh] kad se uporedi s kritikom tradicionalnih odnosa vlasništva. Ali se i tu vidi izvjestan napredak. Obraæam pa?nu na Plavu knjigu, objavljenu posljednjih nedjelja: Correspondence with Her Majesty's Missions Abroad, regarding Industrial Questions and

Trades' Unions. Tu vanjski zastupnici engleske krune suhoparnim rijeèima iskazuju da se u Njemaèkoj, Francuskoj, ukratko u svima kulturnim dr?avama evropskog kopna isto toliko osjeæa da se postojeæi odnosi kapitala i rada preobra?avaju i da je to u njima isto tako neizbje?no kao što je u Engleskoj. U isto je vrijeme s one strane Atlantskog Oceana g. Wade (Vejd), potpredsjednik Sjedinjenih Amerièkih Dr?ava, izjavljivao na javnim zborovima: „Poslijе uklanjanja ropstva dolazi na dnevni red preobra?aj kapitalistièkih odnosa i odnosa zemljišnog vlasništva!“ Ovo su znaci vremena koji se ne dadu prikriti ni purpurnim ogrtaèima ni crnim mantijama. Ne znaèe oni da æe se sutra zbiti èudesa. Oni pokazuju kako se èak i u vladajuæim klasama zaèinje slutnja da današnje društvo nije èvrst kristal, veæ organizam koji je sposoban za preobra?aj i koji se neprestano nalazi u procesu preobra?avanja.

Drugi svezak ovog spisa govorit æe o prometnom procesu kapitala (knjiga II.) i o oblicima cjelokupnog procesa (knjiga III.), a završni treæi svezak (knjiga IV.) o historiji teorije.

Svaki sud nauèene kritike bit æe mi dobrodošao. A prema predrasudama tako zvanog javnog mišljenja, kojemu nikad nisam èinio ustupaka, dr?im se kao i uvijek dosad izreke velikoga Florentinca:

Segui U tuo corso, e lascia dir le genti!*

[Ti idi svojim putem, a svijet nek prièa što hoæe!]

London, 25. jula 1867.

Karl Marx

PRVI ODJELJAK

1. GLAVA PRVA - ROBA

1. Dva èinioca robe
2. Dvojak karakter rada
3. Oblik vrijednosti ili prometna vrijednost

A.Jednostavan, pojedinaèan ili sluèajan oblik vrijednosti

4. Dva pola izraza vrijednosti
5. Relativni oblik vrijednosti

- [A - Sadrzina prostog oblika vrijednosti](#)
  - [B - Kvantitativna odredjenost prostog oblika vrijednosti](#)
6. [Ekvivalentski oblik](#)
  7. [Cjelina prostog oblika vrijednosti](#)

[B. Potpun ili razvijen oblik vrijednosti](#)

8. [Razvijeni relativni oblik vrijednosti](#)
9. [Posebni oblik ekvivalenta](#)
10. [3. Nedostatci potpunog ili ...](#)

[C. Opæi oblik vrijednosti](#)

11. [Izmijenjeni karakter oblika vrijednosti](#)
12. [Odnos izmedju relativnog oblika vrijednosti i razvitka ekvivalentskog oblika](#)
13. [Prijelaz i opsteg oblika vrijednosti u novcani oblik](#)

[D. Novèani oblik vrijednosti](#)

4. • [Fetiški karakter robe i njegova tajna](#)

[2. GLAVA DRUGA - PROCES RAZMJENE](#)

Prvi odjeljak

Roba i novac

GLAVA PRVA

Roba

1. Dva èinioca robe: upotrebnost i vrijednost (supstancija vrijednosti i velièina vrijednosti)

Bogatstvo društava u kojima vlada kapitalistièki naèin proizvodnje ispoljava se kao ogromna zbirka roba¹, a pojedinaèna roba kao njegov osnovni oblik. Zbog toga æe naše istraživanje poèeti analizom robe.

Roba je pre svega spoljašnji predmet, stvar koja svojim svojstvima zadovoljava ljudske potrebe ma koje vrste. Svejedno je kakve su prirode ove potrebe, npr, potièu li iz stomaka ili iz fantazije². Tu se ne postavlja ni pitanje kako stvar zadovoljava potrebu ljudi* da li neposredno, kao sredstvo za $\square$ ivot, tj, kao predmet potrošnje, ili posredno, kao sredstvo za proizvodnju.

Svaka korisna stvar, kao $\square$ elezo, hartija itd., mo $\square$ e se posmatrati s dve taèke gledišta: po kvalitetu i po kvantitetu. Svaka takva stvar cjelina je mnogih svojstava, te se može iskorištavati s raznih strana. Otkrivati te razne korisne strane, a time i raznolike naèine za upotrebljavanje stvari, istorijski je èin.³ Tako je i sa pronala $\square$ enjem društvenih mera za kvantitet korisnih stvari. Razliènost robnih mera po tièe delom iz razlièite prirode predmeta koje treba meriti, a delom iz sporazuma.

Korisnost neke stvari èini tu stvar upotrebnom vrijednošæu⁴. Ali ta korisnost ne lebdi u vazduhu. Uslovljena svojstvima samog robnog tela, ona bez njega ne postoji. Zbog toga je samo robno telo, kao $\square$ elezo, pšenica, dijamant itd., upotrebnost ili dobro. Ovaj karakter stvari ne zavisi od toga da li prisvajanje njenih upotrebnih svojstava staje èoveka mnogo ili malo rada. Kad posmatramo upotrebe vrijednosti, vazda prepostavljamo njihovu kvantitativnu odreðenost, kao: tuce èasovnika, aršin platna, tona ž eleza itd.

Upotrebe vrijednosti robe èine građu posebne nauèene grane — poznavanja robe.⁵ Upotrebnost ostvaruje se samo upotrebom ili trošenjem. Upotrebe vrijednosti èine materijalnu sadr?inu bogatstva ma kakav mu bio društveni oblik. U društvenom obliku koji mi imamo da istra?imo one se ispoljavaju i kao materijalni nosioci razmjenke vrijednosti.

Razmjenka vrijednost ispoljava se prije svega kao kvantitativni odnos, kao srazmera u kojoj se upotrebe vrijednosti jedne vrste razmjenjuju za upotrebe vrijednosti druge vrste⁶[1], a to je odnos koji se stalno menja s vremenom i mestom. Otud razmenska vrijednost izgleda nešto sluèajno i èisto relativno, nekakva robi unutrašnja, imanentna razmenska vrijednost (valeur intrinseque), izgleda, dakle, contradictio in adjecto.⁷ Razmotrimo stvar izbli?e.

Neka roba, npr. I kvarter pšenice, razmenjuje se za x masti za obuæeu, ili za y svile, ili za z zlata itd., jednom rijeèju za druge robe u najrazlièitijim srazmerama. Pšenica ima, dakle, raznolike razmjenke vrijednosti, a ne samo jednu jedinu. Ali pošto x masti za obuæeu, a isto tako y svile, isto tako z zlata itd. jesu razmenska vrijednost jednog kvartera pšenice, to i x masti za obuæeu, y svile, z zlata itd., moraju biti medu sobom razmenljive ili po velièini jednakе razmenske vrijednosti. Iz ovoga izlazi prvo: va?eæe razmenske vrijednosti jedne iste robe izra?avaju nešto jednako. A drugo: razmenska vrijednost mo?e uopæe biti samo naèin izra?avanja, »pojavni oblik« neke sadr?ine koja se od nje dade razlikovati.

Uzmimo zatim dve robe, npr. pšenicu i ?elezo. Ma u kom se odnosu vršila njihova razmena, on se uvek mo?e prikazati jednaèinom u kojoj se data kolièina pšenice izjednaèuje s nekom kolièinom ?eleza; npr. 1 kvarter pšenice = a centi ?eleza. Što nam ova jednaèina kazuje? Da u dvema razliènim stvarima, u 1 kvarteru pšenice kao i u a centi ?eleza, postoji nešto zajednièko iste velièine. A to znaèi da su obje jednake neèem treæem što samo sobom nije ni jedno ni drugo. Mora, dakle, biti moguæeno da se i jedno i drugo, ukoliko su razmenske vrijednosti, svede na to treæe.

Ilustrovaæemo ovo jednim prostim primerom iz geometrije. Da bi se odredile i uporedile površine svih pravolinijskih likova, rastavljuju se ovi na trouglove. Sam trougao svodi se na izraz koji je sasvim razlièit od njegova vidljiva lika — na polovinu proizvoda njegove osnove i visine. Isto se tako razmenske vrijednosti roba imaju svesti na nešto zajednièko, od èega one predstavljaju veæu ili manju kolièinu.

1 Karl Marx, *Zur Kritik der politischen Oekonomie*, Berlin 1859, str. 3 (Vidi u 20. tomu svog izdanja.)

2 »?elja ima za pretpostavku potrebu: ona je appetit duha koji je njemu isto toliko prirodan kao glad tijelu... Veæina stvari ima svoju vrijednost otuda što one zadovoljavaju potrebe duha.« (Nicolas Barbort, *A Discourse concerning coining the new money lighter. In answer to Mr. Locke's Considerations etc.*, London 1696, str. 2, 3.)

3 »Stvari imaju izvesnu unutrašnju vrlinu (*vertue* — u Barbona specifièan izraz za upotrebnu vrijednost), koja je svugde jednaka, kao što je vrlina magneta da privlaèi gvo?ðe.« (Isto, str. 6.) Svojstvo magneta da privlaèi ?elezo postalo je korisno tek kad je pomoæeu njega otkrivena magnetska polarnost.

4 »Prirodna vrijednost (natural worth) svake stvari sastoji se u njenom svojstvu da zadovoljava nu?ne potrebe ili da slu?i udobnosti ljudskog ?ivota.« (John Locke, *Some Considerations on the Consequences of the Lowering of Interesi.*, 1691, u: »Works«, izd. London 1777, sv. II, str. 28.) U 17. veku naæi æemo u engleskih pisaca još dosta èesto reè »Worth« za upotrebnu vrijednost, a »Value« za razmensku vrijednost, potpuno u duhu jezika koji neposrednu stvar rado izra?ava germanski, a prenesenu romanski.

5 U bur?oaskom društву vlada fictio juris [pravna fikcija] da se svaki èovjek, kao kupac robe, enciklopedijski razume u robama.

6 »Vrijednost se sastoji u odnosu razmene između ove i one stvari, između određene kolièine ovog i određene kolièine onog proizvoda.« (Le Trosne, *De l'Interet Social u: »Physiocrates«*, izd. Daire, Pariz 1846, str. 889.)

7 »Ništa ne mo?e imati unutrašnju razmensku vrijednost.« (N. Barbon, *A Discourse concerning coining etc.*, str. 6), ili, kao što Butler veli:

»The value of a thing

Is just as much as it will bring.«

[Jedna stvar vredi

Baš toliko koliko æe doneti.]

To zajednièko ne mo?e da bude neko geometrijsko, fizièko, kemijsko ili neko drugo prirodno svojstvo roba. Uopæe, njihove telesne osobine dolaze u obzir samo ukoliko ih èine

upotrebljivima, dakle upotrebnim vrijednostima. Ali, s druge strane, baš je apstrahovanje od njihovih upotrebnih vrijednosti ono što oèigledno karakteriše odnos razmene roba. U okviru njega valja jedna upotrebna vrijednost taèno koliko i svaka druga, samo ako je ima u pravoj srazmeri. Ili, kako veli stari Barbon:

»Ova vrsta robe dobra je koliko i ona ako joj je razmenska vrijednost iste velièine. Niti postoji razlika, niti ima moguænosti da se razlikuju stvari koje imaju razmensku vrijednost jednake velièine.«⁸

Kao upotrebne vrijednosti robe su u prvom redu razlièenog kvaliteta, a kao razmenske vrijednosti mogu biti jedino razlièenog kvantiteta, prema tome ne sadr?e ni atoma upotrebne vrijednosti.

Ako sad ostavimo po strani upotrebnu vrijednost robnih tela, onda im ostaje još samo jedno svojstvo: da su proizvodi rada. Ali nam se i proizvod rada veæ u ruci izmenio. Apstrahuјemo li njegovu upotrebnu vrijednost., mi smo apstrahovali i njegove telesne sastavne delove i oblike koji ga èine upotrebnom vrednošæu. Sad on više nije ni sto, ni kuæa, ni preða ni ikoja druga korisna stvar. Sva njegova èulna svojstva izgubila su se. Sad on više nije ni proizvod stolarskog, ni graðevinarskog, ni prelaèkog ni ikojeg drugog odreðenog proizvodnog rada. Išèezne li korisni karakter proizvoda raða, išèezao je i korisni karakter radova koje oni predstavljaju, izgubili su se, dakle, i razlièiti konkretni oblici tih radova, ne razlikuju se više, veæ su svi skupa svedeni na jednak ljudski rad, na apstraktni ljudski rad.

Da vidimo sad šta je ostalo od proizvoda rada. Jedino što je od njih preostalo jeste ista avetinska predmetnost, prosta grušavina bezrazlièenog ljudskog rada, tj. utroška ljudske radne snage bez obzira na oblik njenog trošenja. Te stvari predstavljaju još samo to da je na njihovo proizvoðenje utrošena ljudska radna snaga, da je u njima nagomilan ljudski rad. Kao kristali ove društvene supstancije, koja im je zajednièka, one su vrijednosti — robne vrijednosti.

U samom odnosu robne razmene javila nam se razmenska vrijednost roba kao nešto potpuno nezavisno od njihovih upotrebnih vrijednosti. Ako sad stvarno apstrahuјemo upotrebnu vrijednost proizvoda rada, dobijemo njihovu vrijednost kako smo je maloèas odredili. Prema tome, ono zajednièko što se pokazuje u odnosu razmene ili u razmenskoj vrijednosti robe jeste njena vrijednost. Dalji tok istra?ivanja vratiaæe nas na razmensku vrijednost kao na nu?ni naèin izra?avanja, odnosno pojavnji oblik robne vrijednosti, koju najpre ipak moramo posmatrati nezavisno od tog oblika.

Neka upotrebna vrijednost ili dobro ima, dakle, vrijednost samo zato što je u njoj (odnosno u njemu) opredmeæen ili materi jalizovan apstraktни ljudski rad. Pa kako da se meri velièina njene (odnosno njegove) vrijednosti? Kolièinom »supstancije koja stvara vrijednost« a koja se sadr?i u njoj (odnosno njemu) — kolièinom rada. Sama kolièina rada meri se njegovim vremenskim trajanjem, a radno vrijeme opet ima svoje merilo u određenim delovima vremena, kao što su èas, dan itd.

⁸ »One sort of wares are as good as another, if the value be equal. There is no difference or distinction in things of equal value... One hundred pounds worth of lead or iron, is of as great a value as one hundred pounds worth of silver and gold. [...] Olovo ili ?elezo u vrijednosti od 100 funti sterlinga ima jednaku vrijednost kao zlato ili srebro u vrijednosti od 100 funti sterlinga.«] (N. Barbon, isto, str. 53. i 57.)

Pošto količina rada utrošenog za vrijeme proizvođenja neke robe određuje njenu vrijednost, moglo bi izgledati da roba nekog proizvođača ima utoliko veću vrijednost ukoliko je on lenji ili neumešniji, jer mu je zbog toga potrebno više vremena za njenu izradu. Ali rad koji sačinjava supstanciju vrijednosti jednak je ljudski rad, utrošak je iste ljudske radne snage. Ukupna društvena radna snaga koja se ispoljava u vrijednostima robnog sveta važi ovde kao jedna ista ljudska radna snaga, iako se sastoji iz nebrojenih individualnih radnih snaga. Svaka od ovih individualnih radnih snaga ista je ljudska radna snaga kao i svaka druga ukoliko ima karakter jedne društvene prosečne radne snage, ukoliko deluje kao takva društvena prosečna radna snaga, pa, dakle, i ukoliko joj za proizvođenje izvesne robe treba samo prosečno, potrebno, ili društveno potrebno radno vrijeme. Društveno potrebno radno vrijeme jeste ono radno vrijeme koje se iziskuje da bi se, uz postojeće društveno-normalne uslove proizvodnje i uz prosečni društveni stupanj umešnosti i intenzivnosti rada, izradila koja bilo upotrebna vrijednost. Na primer, posle uvođenja parnog stroja u Engleskoj bilo je dovoljno manje nego ranije da se data količina pređe pretvori u tkaninu. Stvarno, engleskom ručnom tkaju trebalo je za ovo pretvaranje i sad isto onoliko radnog vremena koliko i ranije, samo što je sada proizvod njegovog individualnog radnog časa predstavlja tek polovinu društvenog radnog časa i pao je zbog toga na polovinu svoje ranije vrijednosti.

Prema tome, veličinu vrijednosti neke upotrebljene vrijednosti određuje samo količina društveno potrebnog rada ili radno vrijeme koje je društveno potrebno za njenu izradu.⁹ Pojedina roba važi ovde uopće kao prosečni primerak svoje vrste.¹⁰ Robe koje sadrže podjednako velike količine rada, ili koje se mogu izraditi za isto radno vrijeme, imaju zbog toga i vrijednost iste veličine. Vrijednost jedne robe odnosi se prema vrijednosti svake druge robe kao radno vrijeme potrebno za proizvodnju jedne prema radnom vremenu potrebnom za proizvodnju druge. »Kao vrijednosti, sve su robe samo određene mere zgrušanog radnog vremena.«¹¹

Zbog toga bi veličina vrijednosti neke robe bila postojana, stalno jednaka, kad bi radno vrijeme potrebno za njen proizvođenje ostalo stalno jednako. Ali se ovo poslednje menja sa svakom promenom u proizvodnoj snazi rada. Proizvodnu snagu rada određuju razne okolnosti, između ostalog prosečni stupanj umešnosti radnika, stupanj razvitka nauke i njezine tehnološke primenljivosti, društvena kombinacija procesa proizvodnje, obim i delotvornost sredstava za proizvodnju i prirodni uslovi. Na primjer, ista količina rada predstavlja se pri povoljnoj netki u 8 bušela pšenice, pri nepovoljnoj samo u 4.

⁹ Primjedba uz drugo izdanje. — »The value of them (the necessities of life) when they are exchanged the one for another, is regulated by the quantity of labour necessarily required, and commonly taken in producing them.« [»Etim se upotrebljni predmeti razmenjuju jedni za druge, vrijednost njihova biva određivana količinom rada koja se nužno iziskuje i obično troši na njihovo proizvođenje.«] (Some Thoughts on the Interests of Money in general, and particularly in the Public Funds etc., London, str. 36, 37). Ovaj značajni anonimni spis iz prošloga veka nema datuma. Ali iz njegove sadržine izlazi da je objavljen za vlade George-a II, otprilike 1739. ili 1740.

¹⁰ »Svi proizvodi iste vrste u stvari su samo jedna masa kojoj se cena određuje generalno i bez obzira na okolnosti pojedinačnih slučajeva.« (Le Trosne, De l'Interet Social, str. 893.)

¹¹ K. Marx, Zur Kritik etc., str. 6. [vidi u 20. tomu ovog izdanja]

Ista kolièina rada daje više metala u bogatim, manje u siromašnim rudnicima itd. Dijamanti se retko nalaze u Zemljinoj kori i stoga njihovo nala?enje staje proseèeno mnogo radnog vremena. Iz ovoga izlazi da oni u malenom obimu predstavljaju mnogo rada. Jacob sumnja da je zlato ikad isplatilo punu svoju vrijednost.^[2] Još više va?i to za dijamante.

Po Eschwegeu, ukupna osamdesetogodišnja eksploracija brazilskih dijamantskih polja nije bila 1823. još dostigla cenu proseèenog proizvoda što su ga davale brazilske planta?e šeæera i kafe za osamnaest meseci, mada je predstavljala mnogo više rada, dakle i više vrijednosti. Da su rudnici bogatiji, ista bi se kolièina rada predstavila u više dijamanata i njihova bi vrijednost pala. Uzmogne li se ugalj s malo rada pretvarati u dijamant, mo?e njegova vrijednost pasti ispod vrijednosti cigle. Uopæe uzev: što je veæa proizvodna snaga rada, to se manje radnog vremena zahteva za izradu nekog artikla, to je manja masa rada kristalisana u njemu, to je manja njegova vrijednost. I obrnuto: što je manja proizvodna snaga rada, to je veæe radno vrijeme potrebno za izradu izvesnog artikla, to je veæa njegova vrijednost. Dakle, velièina vrijednosti neke robe menja se upravno prema kolièini, a obrnuto prema proizvodnoj snazi rada koji se u njoj ostvaruje.^{1*}

Neka stvar mo?e biti upotrebljiva vrijednost, a da ne bude vrijednost. To je onda kad se njena korist po ljude ne posti?e radom. Takvi su vazduh, neobraðivano tlo, prirodne livade, drvo što divlje raste itd. Neka stvar mo?e biti korisna i proizvod ljudskog rada, a da ne bude roba. Ko svojim proizvodom zadovoljava sopstvenu potrebu, stvara, doduše, upotrebljivu vrijednost, ali ne i robu. Da bi proizvodio robu, mora proizvoditi ne samo upotrebljivu vrijednost, veæ upotrebljivu vrijednost za druge, društvenu upotrebljivu vrijednost. {I ne samo prosto za druge. U srednjem veku seljak je proizvodio ?ito za danak feudalnom gospodaru i ?ito za desetak popu. Ali ni ?ito za danak, ni ?ito za desetak nisu postali roba zato što su proizvođeni za druge. Da postane robom, proizvod se mora razmenom preneti na drugo lice kome æe slu?iti kao upotrebljiva vrijednost.} 11a Naposletku, nikakva stvar ne mo?e da bude vrijednost ako nije predmet za upotrebu. Bude li nekorisna, onda je nekoristan i rad sadr?an u njoj, ne va?i kao rad, pa stoga ne stvara ni vrijednost.

^{1*} *U prvom njemaèkom izdanju sledi: »Sada mi znamo supstanciju vrijednosti. To je rad. Mi znamo meru njene velièine. To je radno vrijeme. Ostaje da se analizira njen oblik, koji vrijednost predstavlja kao razmensku vrijednost. Pored toga, biæe potrebno i veæ otkrivene odredbe nešto bli?e razraditi.«*

^{11a} *Primedba uz èetvrto izdanje.— Umetnuo sam objašnjenje u zagradama jer se bez njega èesto pogrešno shvatalo kao da u Marxa va?i kao roba svaki proizvod koji ne troši proizvoðaè veæ neko drugi.—F. E.*

2. Dvojaki karakter rada predstavljenog u robama

U samom poèetku roba nam se pokazala kao nešto dvorodno, kao upotrebitna vrijednost i razmenska vrijednost. Posle se pokazalo da i rad, ukoliko je izražen vrednošæu, ne poseduje više ona ista obeležja koja mu pripadaju kao stvaraocu upotrebnih vrijednosti. Ovu dvorodnu prirodu rada sadržanog u robi prvi sam ja kritički dokazao.^[12] Pošto je ova taèka stožer oko kojega se okreæe razumevanje politièke ekonomije, rasvetliæemo je ovde izbliže.

Uzmimo dvije robe, recimo I kaput i 10 aršina platna. Neka je vrijednost prve robe dvaput veæa od vrijednosti druge, tako da ako je vrijednost 10 aršina platna=B, kaput je=2B.

Kaput je upotrebitna vrijednost koja zadovoljava naroèitu potrebu. Da se izradi, potrebna je određena vrsta proizvodne delatnosti. Nju odreðuju njena svrha, naèin operisanja, predmet, sredstvo i rezultat. Rad èija se korisnost ovako predstavlja u upotreboj vrijednosti njegova proizvoda ili u tome što je njegov proizvod upotrebitna vrijednost, nazvaæemo kratko i prosto korisnim radom. S te taèke gledišta posmatra se rad uvek u vezi s njegovim korisnim uèinkom.

Kao što su kaput i platno kvalitativno razlièene upotrebitne vrijednosti, tako su kvalitativno razlièni i radovi preko kojih su oni došli do postojanja — krojenje i tkanje. Da te stvari nisu kvalitativno razlièene upotrebitne vrijednosti, a otud i proizvodi kvalitativno razliènih korisnih radova, ne bi se uopæe moglo suèeliti kao robe. Kaput se ne razmjenjuje za kaput, ista upotrebitna vrijednost ne razmenjuje se za istu upotrebitnu vrijednost.

U ukupnosti raznovrsnih upotrebitnih vrijednosti ili robnih tela ispoljava se ukupnost isto toliko raznolikih korisnih radova, razliènih po rodu, vrsti, porodici, podvrsti i varijetetu — društvena podela rada. Ona je uslov za postojanje robne proizvodnje, mada, obrnuto, robna proizvodnja nije uslov za postojanje društvene podele rada. U staro-indijskoj opæini rad je društveno podeljen, ali proizvodi ne postaju robama. Ili, uzmimo bli?i primer: u svakoj je fabrici rad sistematski podeljen, ali se do ove podele ne dolazi time što bi radnici meðusobno razmenjivali svoje individualne proizvode. Samo se proizvodi samostalnih i medu sobom nezavisnih, privatnih radova suèeljavaju kao robe. Prema tome, videli smo: u upotreboj vrijednosti svake robe nalazi se određena svršishodna proizvodna delatnost ili koristan rad. Upotrebitne vrijednosti ne mogu se suèeliti kao robe ako se u njima ne nalaze kvalitativno razlièeni korisni radovi. U društvu èiji proizvodi po pravilu uzimaju oblik robe, tj. u društvu proizvoðaèa roba, razvija se ova kvalitativna razlika korisnih radova koji se kao privatni radovi samostalnih proizvoðaèa vrše nezavisno jedni od drugih u mnogoèlan sistem, u društvenu podjelu rada.

Uostalom, kaputu je svejedno nosi li ga krojaè ili krojaèeva mušterija. U oba sluèaja on djeluje kao upotrebitna vrijednost. Isto se tako ni sam odnos izmeðu kaputa i rada koji ga proizvodi ne mijenja time što krojenje postaje posebna profesija, samostalan èlan društvene podjele rada. Gde ga je na to nagonila potreba za odevanjem, krojaèio je èovek hiljade godina pre nego što je od èovjeka postao krojaè. Ali se do postojanja kaputa, platna, svakog elementa materijalnog bogatstva koga nema u prirodi, uvek

moralo da dolazi putem posebne, svrshodne proizvodne delatnosti koja naroèite prirodne materije prilagoðava naroèitim ljudskim potrebama. Otuda je rad kao tvorac upotrebnih vrijednosti, kao koristan rad, uslov za opstanak ljudi, uslov nezavisan od svih društvenih oblika, veèita prirodna nu?nost da se između èoveka i prirode omoguæi razmena materije, i prema tome i ?ivot ljudski.

Upotrebe vrijednosti kaput, platno itd., ukratko — robna tela jesu spojevi dvaju elemenata: prirodne materije i rada. Oduzmemo li ukupni zbir svih razliènih korisnih radova koji se nalaze u kaputu, platnu itd., preostane nam uvek neka materijalna podloga, materijalni talog koji postoji od same prirode, bez èovekova sudevanja. U svojoj proizvodnji èovek mo?e da postupa jedino kao i sama priroda, tj. mo?e samo da menja oblike materije.^[13]

I ne samo to. U samom tom radu oko uobièavanja, èoveka stalno poma?u prirodne sile. Dakle, rad nije jedini izvor upotrebnih vrijednosti koje proizvodi, materijalnog bogatstva. Kako William Petty veli, rad je njegov otac, a zemlja mu je mati.^[3] Preðimo sad s robe kao upotrebnog predmeta na robnu vrijednost.

Bili smo uzeli da kaput ima vrijednost dvaput veæu od platna. Ali je ovo samo kvantitativna razlika, koja nas u ovaj mah još ne zanima.

Stoga podsjeæamo na to da ako je vrijednost kaputa dvaput veæa od vrijednosti 10 aršina platna, 20 aršina platna imaju vrijednost iste velièine kao i l kaput. Kao vrijednosti, kaput i platno stvari su iste supstancije, objektivni izrazi jednorodnog rada. Ali krojenje i tkanje kvalitativno su razlièni radovi. No ima društvenih stanja gde isti èovek naizmence kroji i tka, gde su zbog toga oba ova razlièna naèina rada samo menjanje rada iste individue, a još ne posebne ustaljene funkcije razliènih individua, upravo kao što kaput koji naš krojaè danas pravi, i pantalone koje æe sutra napraviti, imaju kao pretpostavku samo varijacije istog individualnog rada. Dalje je oèigledno da se u našem kapitalistièkom društvu, vazda prema menjanju pravca tra?nje rada, izvesna data kolièina ljudskog rada doprinosi naizmence u obliku krojenja i u obliku tkanja. Ovo menjanje oblika rada ne mo?e da ide bez trenja, ali mora da ide. Izuzmemmo li odreðenost proizvodne delatnosti, odnosno koristan karakter rada, ostaje nam ona onda kao utrošak ljudske radne snage. Iako su kvalitativno razliène proizvodne delatnosti, i krojenje i tkanje jesu proizvodno trošenje ljudskog mozga, mišiæa, nerva, ruke itd., a u ovom smislu oba su ljudski rad.

Oni su samo dva razlièna oblika da se utroši ljudska radna snaga. U svakom sluèaju, sama ljudska radna snaga mora da bude više ili manje razvijena da bi se trošila u ovom ili onom obliku. No vrijednost robe predstavlja jednostavno ljudski rad, utrošak ljudskog rada uopæe. Pa kao god što u bur?oaskom društvu neki general ili bankar igra veliku, a èovek kao èovek, naprotiv, samo vrlo bednu ulogu^[14], tako je isto ovde i s ljudskim radom. On je utrošak proste radne snage koju u svom organizmu proseèeno ima svaki obièan èovek bez njenog naroèitog razvijanja. Istina, karakter samog proseèenog prostog rada menja se prema razliènim zemljama i kulturnim epohama, ali je u odreðenom postojiæem društvu dat. Komplikovaniji rad va?i samo kao potenciran ili bolje reæi muhiplikovan prost rad, tako da je manja kolièina komplikovanog rada jednaka veæoj kolièini prostoga. Iskustvo pokazuje da se ovo reduciranje, ovo svoðenje

stalno vrši. Može neka roba biti proizvod i najkomplikovaniјeg rada, njena vrijednost izjednačuje nju s proizvodom prostog rada, te zbog toga i sama predstavlja samo određenu količinu prostog rada.^[15]

Različne srazmere u kojima su različne vrste rada svedene na prost rad kao na svoju jedinicu mere, utvrđuju se društvenim procesom iza leda proizvođača, te otuda izgleda kao da su im date tradicijom. Uprošaenja radi svaka vrsta radne snage važeće nam u daljem izlaganju neposredno kao prosta radna snaga, ēime æemo samo uštedeti trud oko svođenja.

Dakle, kao što je u vrijednostima kaputu i platnu apstrahovana razlika između njihovih upotrebnih vrijednosti, tako je i u radovima koji se u tim vrijednostima pokazuju apstrahovana razlika između njihovih korisnih oblika, krojenja i tkanja.

Kao što su upotrebljene vrijednosti kaput i platno spojevi celihodnih proizvodnih delatnosti sa tkaninom i pređom, a vrijednosti kaput i platno naprotiv samo grušavine jednorodnog rada, tako isto i radovi sadržani u ovim vrijednostima ne važe zbog svog proizvodnog ponašanja prema tkanini i pređi, veže samo kao utrošak ljudske radne snage. Krojenje i tkanje elementi su stvaranja upotrebnih vrijednosti kaputa i platna baš zato što su različite kakvoće; a supstancija vrijednosti kaputa i vrijednosti platna jesu samo ukoliko oba imaju, kad izuzmemo posebne im kvalitete, jednak kvalitet, kvalitet ljudskog rada.

Ali kaput i platno nisu samo vrijednosti uopće, veže vrijednosti određene veličine, a kako smo mi uzeli, kaput ima vrijednost dvaput veću od 10 aršina platna. Otkuda ova razlika u veličini njihovih vrijednosti? Otuda što 10 aršina platna sadrži upola manje rada nego kaput, tako da se na proizvođenje ovoga radna snaga mora trošiti dvaput više vrijeme nego na proizvodnju onoga.

Dok, prema tome, u pogledu upotrebljene vrijednosti rad sadržan u robi važe samo kvalitativno, u pogledu veličine vrijednosti važe samo kvantitativno, pošto je veže sveden na ljudski rad bez daljeg kvaliteta. Tamo se o radu pita: kako? i šta?, ovde: koliko?, kakvo je njegovo vremensko trajanje? Pošto veličina vrijednosti neke robe predstavlja samo količinu rada koja se u njoj sadrži, to robe u izvesnoj srazmeri uvek moraju biti vrijednosti jednake veličine.

Ostane li nepromenjena proizvodna snaga svih korisnih radova, zahtevanih, recimo, za proizvodnju jednog kaputa, onda veličina vrijednosti kaputa raste s količinom samih kaputa. Ako 1 kaput predstavlja x radnih dana, onda 2 kaputa predstavljaju 2 x radnih dana itd. Ali, uzmimo da se rad potreban za proizvodnju kaputa udvostruči ili smanji za polovicu. U prvom slučaju imaže 1 kaput vrijednost koliku su ranije imala 2, u drugom slučaju imaže 2 kaputa samo toliku vrijednost koliku je ranije imao 1, iako u oba slučaja kaput čini istu uslužu, a koristan rad sadržan u njemu ostaje jednake valjanosti kao i ranije. Ali promenila se količina rada utrošenog u njegovo proizvođenje.

Veže količina upotrebljene vrijednosti sačinjava sama po sebi i veže materijalno bogatstvo, dva kaputa veže no jedan. S dva kaputa mogu se odenuti dva ēoveka, jednim samo jedan itd. Ipak može rastućej masi materijalnog bogatstva da odgovara istovremen pad veličine njegove vrijednosti. Ovo suprotno kretanje potiče iz davorodnog karaktera rada. Razume se, proizvodna snaga uvek je proizvodna snaga korisnoga,

konkretnog rada i stvarno određuje samo stepen dejstva celishodne proizvodne delatnosti u datom periodu vremena. Otuda æe korisni rad postati bogatiji ili siromašniji izvor proizvoda u upravnoj srazmeri prema penjanju ili padanju svoje proizvodne snage. Nasuprot ovome, pramena u proizvodnoj snazi nikako ne pogađa rad koji je kao takav predstavljen u vrijednosti. Pošto proizvodna snaga pripada konkretnom korisnom obliku rada, prirodno je da se ona više ne može ticati rada èim izuzmemo njegov konkretni korisni oblik.

Zbog toga isti rad, u istom periodu vremena, uvek ima za rezultat istu veličinu vrijednosti pa ma kako se proizvodna snaga menjala. Ali on u istom periodu vremena daje različne količine upotrebnih vrijednosti, veæe ako proizvodna snaga poraste, manje ako padne. Ista promena u proizvodnoj snazi koja poveæava plodnost rada, a time i masu upotrebnih vrijednosti koje rad daje, smanjuje, dakle, veličinu vrijednosti ove poveæane ce-lokupne mase ako skrati zbir radnog vremena potrebnog za njeno proizvođenje. Isto tako i obratno.

Svaki je rad, s jedne strane, utrošak ljudske radne snage u fiziološkom smislu, a u tome svojstvu jednakog ljudskog ili apstraktnog ljudskog rada stvara robnu vrijednost.

S druge strane, svaki je rad utrošak ljudske radne snage u nekom naroèitom celishodnom obliku, a u ovome svojstvu konkretnog korisnog rada proizvodi upotrebe vrijednosti.^[16]

¹² Zur Kritik etc., str. 12, 13. i dalje.

¹³ »Sve pojave u vasioni, bile izazvane ljudskom rukom ili opæim prirodnim zakonima, ne predstavljaju nikakvu novu tvorevinu, veæe samo menjanje oblika materije. Sastavljanje i rastavljanje jedini su elementi koje ljudski duh uvek nanovo nalazi kad rašelanjuje pojam reprodukcije; ovako je isto s reprodukcijom vrijednosti (upotrebe vrijednosti, iako Verri ovde, polemišuæi protiv fiziokrata, zapravo ne zna o kojoj vrsiti vrijednosti govori) i bogatstva, kad se zemlja, vazduh i voda u polju pretvaraju u ?ito, ili kad se pod rukom èovekovom lepljivo luèenje insekta pretvara u svilu, ili se nekoliko komadiæa metala sastave u èasovnik koji izbija sate.« (Pietro Verri, Meditazioni sulla Economia Politica, prvi put štampano 1771. u Custodijevu izdanju talijanskih ekonomista, »Parte Moderna«, sv. XV, str. 21, 22.)

¹⁴ Uporedi: Hegel, Pkilosophie des Rechts, Berlin 1840, str. 250, § 190.

¹⁵ Čitalac mora imati u vidu da ovde nije reč o najamnini ili vrijednosti koju radnik dobija, recimo, za jedan radni dan, već o robnoj vrijednosti u kojoj se njegov radni dan opredmećuje. Na ovom stupnju našeg izlaganja, kategorija najamnine uopće još ne postoji.

¹⁶ Primedba uz drugo izdanje. —Da bi dokazao »da je rad jedina konačna i stvarna mera kojom se može ceniti i uporedivati vrijednost svih roba u svim vremenima«, A. Smith veli: »Jednake količine rada moraju za radnika imati istu vrijednost u svim vremenima i na svim mestima. U normalnom stanju zdravlja, snage i delatnosti, i uz prosečan stepen umešnosti koju može imati, mora on da rrtvuje jednaku meru svoga mira, svoje slobode i svoje sreće.« (Wealth of Nations, knj. I, gl. 5. [Izdanje E. G. Wakefield, London 1836, knj. I, str. 104. i dalje].) S jedne strane, A. Smith ovde (ne svuda) brka određivanje vrijednosti pomoću količine rada utrošene u proizvodnju robe, sa određivanjem robnih vrijednosti vrednošću rada te se zbog toga trudi da dokaže da jednake količine rada imaju uvek jednaku vrijednost. S druge strane, on naslučuje da rad, ukoliko se predstavlja u vrijednosti robe, važi samo kao utrošak radne snage, ali ovaj utrošak shvata opet samo kao rrtvovanje mira, slobode i sreće, a ne i kao normalnu životnu delatnost. U svakom slučaju, on ima u vidu modernog najamnog radnika. — Mnogo tačnije kaže anonimni Smith-ov prethodnik, kojega smo naveli u 9. primedbi: »Neko upotrebi nedelju dana da načini kakav predmet za upotrebu... i onaj koji mu bude dao drugi u razmenu ne može načeti boljeg merila da oceni šta ima doista jednaku vrijednost nego da izračuna koji predmet njega staje isto toliko rada i vremena. To, u stvari, izlazi na ovo: da se rad koji je neki čovek u toku izvesnog određenog vremena uneo u neki proizvod razmenjuje za rad koji je onaj drugi upotrebio izrađujući za jednak vrijeme kakav drugi predmet.« (Some Thoughts on the Interest of Money etc., str. 39.) {Uz èetvrto izdanje. — Engleski jezik ima tu prednost da za ove dve strane rada ima dve različite označke. Rad koji stvara upotrebe vrijednosti i koji je kvalitativno određen zove se »work«, nasuprot reći »labour«; rad koji stvara vrijednost i koji se meri samo kvantitativno, zove se »labour«, nasuprot reci »work«. Uporedi primedbu uz engleski prevod, str. 14. —F. E.}

3. Oblik vrijednosti ili razmijenska vrijednost

Robe dolaze na svet u obliku upotrebnih vrijednosti ili robnih tela, kao što su železo, platno, pšenica itd. To im je običan prirodni oblik. Ali one su robe samo zato što su nešto dvostruko—upotrebnii predmeti, a u isto vrijeme i nosioci vrijednosti. Zbog toga se one ispoljavaju kao robe, odnosno imaju robni oblik samo ukoliko imaju dvostruk oblik: prirodni i vrednosni.

Predmetnost robne vrijednosti razlikuje se od udovice □ urke po tome što sene zna za šta da se uhvati.^[4] ! Upravo suprotno gruboj predmetnosti robnih tela, u predmetnost njihove vrijednosti ne ulazi ni atom prirodne materije. Stoga se neka izdvojena roba može okretati i obrnati do mile volje, kao stvar od vrijednosti ona ostaje neshvatljiva. Ali ako se setimo da je vrijednost robe predmetna samo ukoliko su robe izrazi iste društvene jedinice, ljudskog rada, da je prema tome predmetnost njihove vrijednosti èisto društvena, onda se po sebi razume i to da se ona može ispoljavati samo u društvenom odnosu robe prema robi. I doista smo bili pošli od razmenske vrijednosti, ili

odnosa u kome se robe razmenjuju, da bismo ušli u trag vrijednosti koja se u njima krije. Sada se moramo vratiti na taj pojavnji oblik vrijednosti.

Svako, makar ne znao ništa drugo, zna da robe imaju zajednièki oblik vrijednosti koji je do krajnosti upadljivo suprotan šarenim prirodnim oblicima njihovih upotrebnih vrijednosti — novèani oblik. Ali tu sad treba dati ono što burž oaska ekonomija nije èak ni pokušavala, treba, naime, dokazati kako je postao ovaj novèani oblik, valja, dakle, propratiti razvitak izraza vrijednosti koji se sadrž i u odnosu vrijednosti roba poèev od njegovog najprostijeg, najneuglednijeg lika, pa do sjajnog novèanog oblika. A s tim æe ujedno otpasti i zagonetka novca.

Oèevidno je da je najprostiji odnos vrijednosti onaj u kome se neka roba nalazi prema samo jednoj jedinoj robi druge, koje bilo vrste. Zato nam odnos vrijednosti dveju roba pruž a najprostiji izraz vrijednosti za neku robu.

A) Prost, pojedinaèan ili sluèajan oblik vrijednosti

**x robe A =y robe B, ili x robe A vrijedi koliko y robe B.
(20 aršina platna =1 kaput, ili 20 aršina platna vrede koliko 1 kaput)**

1. Dva pola izraza vrijednosti: relativni oblik vrijednosti i ekvivalentni oblik

Tajna svakog oblika vrijednosti sadrž i se u ovom prostom obliku vtednosti. Zbog toga pravu teškoæeu i predstavlja analiza ovog oblika.

Dve raznovrsne robe, A i B, u našem primeru platno i kaput, igraju ovde, oèigledno, dve razlièene uloge. Platno izra?ava svoju vrijednost u kaputu, a kaput slu?i kao materijal za izra?avanje te vrijednosti. Prva roba igra aktivnu, druga pasivnu ulogu. Vrijednost prve robe predstavljena je kao relativna vrijednost, odnosno ta se roba nalazi u relativnom obliku vrijednosti. Druga roba funkcioniše kao ekvivalent, odnosno nalazi se u obliku ekvivalenta.

Relativni oblik vrijednosti i ekvivalentski oblik jesu momenti koji idu jedan s drugim, uslovljavaju jedan drugog, nerazdvojni su, ali su u isto vrijeme i suprotne krajnosti koje se uzajamno iskljuèuju, tj. oni su polovi istog izraza vrijednosti; oni se stalno razdeljuju na razlièite robe koje izraz

vrijednosti dovodi u međusobni odnos. Na primer, vrijednost platna ne mogu izraziti platnom. Dvadeset aršina platna=20 aršina platna nije nikakav izraz vrijednosti. Naprotiv, ova jednaèina kazuje obrnuto: 20 aršina platna jesu samo 20 aršina platna, tj. određena kolièina upotrebnog predmeta—platna. Vrijednost platna mo?e se, dakle, izraziti samo relativno, tj. u drugoj robi. Otud relativni oblik vrijednosti platna ima za pretpostavku da se bilo koja druga roba prema njemu nalazi u obliku ekvivalenta. S druge strane, ova druga roba, koja figurira kao ekvivalent, ne mo?e se u isto vrijeme nalaziti i u relativnom obliku vrijednosti. Ne izra?ava ona svoju vrijednost. Ona samo pru?a materijal za izra?avanje vrijednosti neke druge robe.

Na svaki naèin, izraz: 20 aršina platna = I kaput, ili 20 aršina platna vrede koliko I kaput, obuhvata i obrnut odnos: I kaput=20 aršina platna, ili I kaput vredi koliko 20 aršina platna. Ali, ako hoæeu da vrijednost kaputa izrazim relativno, moram obrnuti jednaèinu, a èim ovo uradim, postaje platno ekvivalent namesto kaputa. Prema tome, ista roba ne mo?e se u istom izrazu vrijednosti pojaviti istovremeno u oba oblika. Naprotiv, ovi se polarno iskljuèuju.

Da li se neka roba nalazi u obliku relativne vrijednosti ili u suprotnom obliku ekvivalenta, zavisi iskljuèivo od toga koje mesto kada zauzima u izrazu vrijednosti, tj. od toga da li je ona roba èija se vrijednost izra?ava ili roba kojom se vrijednost izra?ava.

2. Relativni oblik vrijednosti

a) Sadr?ina relativnog oblika vrijednosti

Da bismo iznašli kako se prosti izraz vrijednosti neke robe skriva u odnosu vrijednosti dveju roba, moramo posmatrati ovaj odnos prvo sasvim nezavisno od njegove kvantitativne strane. Obièeno se radi baš obrnuto, te se u odnosu vrijednosti gleda samo srazmera u kojoj određene kolièine dveju vrsta robe imaju jednaku vrijednost. Ispušta se izvida da velièine razlièenih stvari postaju kvantitativno uporedive tek kad se svedu na istu jedinicu.

Samo kao izraz iste jedinice one su jednoimene, pa stoga i samerljive velièine.¹⁷ Bilo da je 20 aršina platna=I kaput ili=20 kaputa ili=x kaputa, tj; vredela data kolièina platna malo ili mnogo kaputa, svaka takva srazmara uvek ukljuèuje da su platno i kaput kao velièine vrijednosti izrazi istog jedinstva, stvari iste prirode. Osnovu jednaèine èini: platno =kaput. Ali ove dve kvalitativno izjednaèene robe ne igraju istu ulogu. Izra?ava se samo vrijednost platna. I to kako? Njegovim odnosom prema kaputu kao prema njegovom »ekvivalentu«, ili neèim što je »razmenljivo« za njega. U tome odnosu kaput va?i kao oblik egzistencije vrijednosti, kao stvar od vrijednosti, jer je samo kao takav isto što i platno. S druge strane, vlastito vredenje [Wertsein] platna izlazi na videlo, odnosno dobija samostalan izraz, jer se platno samo kao vrijednost mo?e dovesti u odnos prema kaputu kao prema neèem što je jednake vrijednosti, ili što je razmenljivo za njega. Tako je i maslena kiselina telo razlièeno od propilformijata. Pa ipak se oba tela sastoje iz istih hemijskih supstancija—iz ugljika (C), vodika (H) i kisika (O), i to u istom postotnom sastavu, naime C₄H₈O₂. Kad bismo sad postavili jednaèinu: maslena kiselina = propilformijat, onda bi u ovome odnosu prvo propilformijat va?io samo kao oblik egzistencije C₄H₈O₂, a drugo, time bi bilo reèeno da se i maslena kiselina sastoji iz C₄H₈O₂. Izjednaèivši

propilformijat s maslenom kiselinom mi bismo, dakle, izrazili njihovu hemijsku supstanciju za razliku od njihovog telesnog oblika.

Kad ka?emo da su robe kao vrijednosti proste grušavine ljudskog rada, onda ih naša analiza svodi na apstrakciju vrijednosti, ali im ne daje oblik vrijednosti koji bi se razlikoval od njihova prirodna oblika. Drukèije je u odnosu vrijednosti jedne robe prema drugoj. Tu se vrijednosni karakter jedne robe ispoljava u odnosu koji ona ima prema drugoj robi.

Na primer, time što je kaput izjednaèen s platnom kao stvar od vrijednosti izjednaèuje se i rad koji se u njemu nalazi s radom što se nalazi u platnu. Istina, krojenje, koje pravi kaput konkretn je rad, razlièit od tkanja, koje pravi platno. Ali, izjednaèujuæi krojenje s tkanjem, mi faktièno svodimo krojenje na ono što je u oba rada stvarno jednako, na njihov zajednièki karakter ljudskog rada. A ovim je okolišnim putem reèeno da ni tkanje, ukoliko tka vrijednost, nema obele?ja koja bi ga razlikovala od krojenja, da je, dakle, i ono apstraktan ljudski rad. Samo izraz ekvivalentnosti raznorodnih roba iznosi na vidjelo specifièni karakter rada koji stvara vrijednost, jer stvarno svodi raznorodne radove koji se nalaze u raznorodnim robama na ono što im je zajednièko, na ljudski rad uopæe.^{17a}

Meðutim, nije dovoljno izraziti samo specifièni karakter rada iz kojega se sastoji vrijednost platna. Ljudska radna snaga u tekuæem stanju, tj. ljudski rad, stvara vrijednost, ali on sam nije vrijednost. Rad postaje vrijednost tek kad doðe u èvrsto stanje, kad dobije predmetan oblik. Da bi se vrijednost platna izrazila kao grušavina ljudskog rada rnora se ona izraziti kao »predmetnost«, kao nešto što se materijalno razlikuje od platna, a ujedno se nalazi i u platnu i u drugoj robi. Zadatak je veæ rešen.

U odnosu vrijednosti platna kaput va?i kao nešto s njime kvalitativno jednako, kao stvar iste prirode, jer je vrijednost. Zbog toga on ovde va?i kao stvar u kojoj se vrijednost izra?ava, ili koja svojim opipljivim prirodnim oblikom predstavlja vrijednost. Meðutim, istina je da je kaput, telo kaputske robe, samo upotrebna vrijednost. Sam kaput isto tako malo izra?ava vrijednost kao i koji mu drago komad platna. Ovo samo dokazuje da on u okviru odnosa vrijednosti prema platnu znaèi više nego van njega, kao što poneki èovek znaèi više u mundiru nego bez njega.

Na proizvodnju kaputa stvarno je utrošena ljudska radna snaga u obliku krojenja. U njemu je, dakle, nagomilan ljudski rad. S te strane kaput je »nosilac vrijednosti«, mada ovo njegovo svojstvo ne proviruje iz njega ni kad je najotrcaniji. A u odnosu vrijednosti platna on va?i samo s te strane, a stoga i kao otelovljena vrijednost, kao telo vrijednosti. Uprkos njegovo zakopèanoj pojavi, platno je u njemu ipak upoznalo lepu srodnu dušu vrijednosti. Ali kaput ne mo?e predstavljati vrijednost prema platnu, a da za platno vrijednost u isto vrijeme ne uzme oblik kaputa. Tako se i individua A ne mo?e prema individui B ponašati kao prema Velièanstvu, a da za A Velièanstvo ne uzme u isto vrijeme i telesno oblije B-a, pa stoga menja i crte lica, kosu i još štošta drugo, veæ prema tome kakav je kad zemaljski otac.

Prema tome, u odnosu vrijednosti u kome je kaput ekvivalent za platno, kaputski oblik va?i kao oblik vrijednosti. Stoga se vrijednost robe platna izra?ava telom robe kaputa, vrijednost jedne robe upotrebnom vrednošću druge. Kao upotrebna vrijednost, platno je stvar èulno razlièna od kaputa, kao vrijednost ono je »jednako kaputu«, pa zato i izgleda kao kaput. Tako ono dobija oblik vrijednosti

razlièan od njegova prirodna oblika. Njegovo vredenje ispoljava se u njegovoj jednakosti s kaputom, kao što se ovèija narav hrišæanina pokazuje u njegovoj jednakosti s jaganjcem bo?jim.

Vidi se, sve što nam je ranije kazala analiza robne vrijednosti, ka?e nam i samo platno èim stupi u saobraæaj s drugom robom, kaputom. Samo što ono svoje misli odaje jedinim njemu svojstvenim jezikom, robnim jezikom. Da bi kazalo kako njegovu sopstvenu vrijednost èini rad u apstraktnom svojstvu ljudskog rada, ono ka?e da se kaput, ukoliko je s njime izjednaèen, dakle ukoliko je vrijednost, sastoji iz istog rada iz koga i platno. Da bi reklo da se uzvišena predmetnost njegove vrijednosti razlikuje od njegova ukruæena tela, ono ka?e da vrijednost ima oblik kaputa i da je zbog toga, kao stvar od vrijednosti, i samo jednako s kaputom kao jaje s jajetom. Uzgred da napomenemo, i robni jezik ima osim jevrejskog još mnoge druge više ili manje ispravne dijalekte. Na primer, nemaèko »Wertsein« ne izra?ava tako dobro kao romansko valere, valer, valoir da je izjednaèenje robe B s robom A pravi izraz vrijednosti robe A.. Paris vaut bien une messe![5]

Dakle, posredstvom odnosa vrijednosti, prirodni oblik robe B postaje oblikom vrijednosti robe A, ili: telo robe B postaje ogledalom vrijednosti robe A.¹⁸ Roba A, odnoseæi se prema robi B kao prema telu vrijednosti, kao prema materijalizaciji ljudskog rada, Èini upotrebu vrijednost B materijalom za izra?avanje njene vlastite vrijednosti. Vrijednost robe A, izra?ena na taj naèin upotrebnom vrednošcu robe B, ima oblik relativne vrijednosti.

[17](#) Onaj mali broj ekonomista koji su se, kao S. Bailey, bavili analizom oblika vrijednosti, nije mogao doæi ni do kakvog rezultata, prvo, što brkaju oblik vrijednosti s vrednošæu, a drugo, što pod grubim uplivom praktièenog bur?uja veæ od samog poèetka imaju u vidu iskljuèivo kvantitativnu odreðenost. »Raspolaganje kolièinama... saèinjava vrijednost.« (Money and its Vicissitudes, London 1837, str. 11, pisac S. Bailey.)

[17a](#) Primedba uz drugo izdanje. — Jedan među prvim ekonomistima, koji je posle Williama Pettyja prozreo prirodu vrijednosti, slavni Franklin, veli: »Pošto se trgovina sastoji samo u razmenjivanju jednog rada za drugi, to je rad najpravilnija ocena za vrijednost svih stvari.« (The Works of B. Franklin etc., izdao Sparks, Boston 1836, sv. II, str. 267.) Franklin nije svestan da ceneæi vrijednost svih stvari »radom« apstrahuje razliènost razmenjenih radova — i da ih tako svodi na jednak ljudski rad. Ali što ne zna, ipak ka?e. On govori prvo o »jednom radu«, pa o »drugom radu«, a naposletku o »radu« bez daljeg obele?ja kao o supstanciji vrijednosti svih stvari.

[18](#) U izvjesnom pogledu i sa èovjekom je kao sa robom. Kako na svet ne dolazi ni sa ogledalom, niti kao filozof Fichteove Škole: Ja sam ja, — èovjek se prvo ogleda u drugom èovjeku. Èovjek Petar, tek kad sebe dovede u odnos prema èovjeku Pavlu, kao sebi ravnom, dovodi i sebe u odnos prema sebi kao Èovjeku. Ali mu na taj naèin sam Pavle s mesom i kostima, u svojoj pavlovskoj tjelesnosti, va?i kao oblik u kome se ispoljava èovjek kao rod.

b) Kvantitativna određenost relativnog oblika vrijednosti

Svaka roba èiju vrijednost treba izraziti jeste upotrebbni predmet date kolièine, 15 bušela ?ita, 100 funti kafe itd. Ova data kolièina robe sadr?i određenu kolièinu ljudskog rada. To znaèi da oblik vrijednosti mora da bude izraz ne samo vrijednosti uopæe, veæ i kvantitativno određene vrijednosti ili velièine vrijednosti. Zbog toga se u odnosu vrijednosti robe A prema robi B, platna prema kaputu, robna vrsta kaput ne izjednaèuje s platnom samo kvalitativno, kao telo vrijednosti uopæe, nego se s određenom kolièinom platna, npr. s 20 aršina platna, izjednaèuje određena kolièina tela vrijednosti, ili ekvivalenta, npr. I kaput. Jednaèina: »20 aršina platna=I kaput, ili 20 aršina platna vrede koliko I kaput« ima za pretpostavku da se u I kaputu nalazi taèeno onoliko supstancije vrijednosti koliko ima u 20 aršina platna, dakle da obe ove robne kolièine staju jednaku kolièinu rada, tj. jednaku kolièinu radnog vremena. Ali se radno vrijeme potrebno za proizvodnju 20 aršina platna ili 1 kaputa menja kad god se promeni proizvodna snaga tkanja ili krojenja. Istra?imo sad izbli?e uticaj takvih promena na relativni izraz velièine vrijednosti.

I. Neka se promijeni vrijednost platna¹⁹, a vrijednost kaputa neka ostane ista. Ako se radno vrijeme potrebno za proizvodnju platna udvostruèi, recimo zbog sve veæe neplodnosti lanista, onda se njegova vrijednost udvaja. Umesto 20 aršina platna=I kaput, imali bismo 20 aršina platna =2 kaputa, jer sad I kaput sadr?i samo polovinu radnog vremena koje se sadr?i u 20 aršina platna. A naprotiv, ako se radno vrijeme pot-trebno za proizvodnju platna smanji upola, recimo zbog savršenijih razboja, vrijednost platna pada za polovicu. Prema tome, sada je: 20 aršina platna $\frac{1}{2}$ kaputa. Dakle., relativna vrijednost robe A, tj. njena vrijednost izra?ena robom B, di?e se i pada u upravnoj srazmeri prema dizanju i padanju vrijednosti robe A, ako vrijednost robe B ostaje nepromenjena.

II. Neka vrijednost platna bude stalna, dok se vrijednost kaputa menja. Pod takvim okolnostima, udvoji li se radno vrijeme potrebno za proizvoðenje kaputa, recimo zbog nepovoljne stri?e vune, onda umesto 20 aršina platna= I kaput, imamo sad 20 aršina platna=1/2 kaputa. Obrnuto, padne li vrijednost kaputa za polovicu, onda je 20 aršina platna—2 kaputa. Prema tome, kad se vrijednost robe A ne menja, onda se njena relativna vrijednost, izra?ena robom B, di?e ili pada u obrnutoj srazmeri prema promeni vrijednosti robe B.

Uporedimo li razne sluèajeve pod I i II, onda proizlazi da ista promena velièine relativne vrijednosti mo?e poteæi iz sasvim suprotnih uzroka. Tako od jednaèine: 20 aršina platna=I kaput postaje 1) jednaèina 20 aršina platna=2 kaputa, bilo što se vrijednost platna udvojila ili što se vrijednost kaputa smanjila za polovicu, i 2) jednaèina 20 aršina platna = $\frac{1}{2}$ kaputa, bilo što se vrijednost platna smanjila za polovicu ili što se vrijednost kaputa udvostruèila.

III. Uzmimo da se u isto vrijeme, u istom pravcu i u istoj srazmeri promeni kolièina rada potrebna i za proizvodnju platna i za proizvodnju kaputa. U tome æe sluèaju i sad biti kao i ranije: 20 aršina platna = 1 kaput, ma kako da su se njihove vrijednosti promenile. Promenu njihove vrijednosti otkriæemo èim ih budemo uporedili s kojom treæom robom èija se vrijednost nije promenila. Kad bi vrijednosti svih roba porasle ili se smanjile u isto vrijeme i u istoj srazmeri, onda se njihove relativne vrijednosti ne bi promenile. Stvarna promena njihove vrijednosti razabrala bi se iz toga što bi se sada za isto radno vrijeme uopæe izraðivala veæa ili manja kolièina robe nego pre.

IV. Uzmimo da se u isto vrijeme i u istom pravcu, ali u nejednakom stepenu, ili u suprotnom pravcu itd. promeni radno vrijeme potrebno i za proizvodnju platna i za proizvodnju kaputa, a time i njihove vrijednosti. Uticaj svih moguæih ovakvih kombinacija na relativnu vrijednost neke robe izvodi se prosto primenom sluèajeva pod I, II i III.

Stvarne promene u velièini vrijednosti ne ogledaju se, dakle, niti nedvosmisleno niti iscrpno u njenom relativnom izrazu, tj. u velièini relativne vrijednosti. Relativna vrijednost neke robe mo?e se promeniti, a da se njena vrijednost ne promeni. Njena relativna vrijednost mo?e ostati nepromenjena, mada se njena vrijednost promenila, i naposletku, istovremene promene velièine njene vrijednosti i relativnog izraza ove velièine vrijednosti ne moraju se nikako poklapati.²⁰

¹⁹ Izraz »vrijednost« upotrebljen je ovde, kao što se na pojedinim mestima veæ i ranije dešavalо, za kvantitativno određenu vrijednost, dakle za velièinu vrijednosti.

²⁰ Primedba uz drugo izdanje. —Ovo nepodudaranje između velièine vrijednosti i njenog relativnog izraza eksplatisala je vulgarna ekonomija s poznatim oštromljem. Na primer: »Samo priznajte da A pada zato što se penje B, za koje se A razmenjuje, mada se na A troši isto onoliko rada koliko i ranije, pa æe vaše opæe naèelo vrijednosti tresnuti o zemlju... Ako neko prizna da vrijednost B pada u odnosu prema A, jer se vrijednost A penje u odnosu prema B, tome se ispod nogu izmièe ono tlo na koje je Ricardo postavio svoje veliko naèelo da vrijednost robe uvek određuje kolièina rada koja se u njoj sadr?i. Jer ako kakva promena u koštanju robe A menja ne samo njenu vlastitu vrijednost u odnosu na robu B za koju se razmenjuje, nego i vrijednost same robe B u odnosu spram A, mada se nije zbila nikakva promena u kolièini rada koja se zahteva za proizvoðenje robe B, onda se ruši ne samo doktrina koja tvrdi da kolièina rada utrošena na neki artikal reguliše njegovu vrijednost, nego i doktrina po kojoj troškovi proizvodnje nekog artikla regulišu njegovu vrijednost.« (J. Broadhurst, Political Economyi London 1842, str. 11, 14.)

Gospodin Broadhurst je mogao isto tako da ka?e: pogledajmo brojne odnose 10/20 10/50 10/100 itd. Broj 10 se ne menja, ali se njegova srazmerna velièina, njegova velièina u odnosu prema imeniteljima 20, 50 i 100 stalno smanjuje. Dakle, oboren je i veliko naèelo da velièinu nekog celog broja, recimo broja 10, »reguliše« broj jedinica koje on sadr?i.

3. Ekvivalentski oblik

Videli smo: kad roba A (platno) izrazi svoju vrijednost upotrebnom vrednošću neke robe druge vrste, robe B (kaputa), onda ona sama nameće ovoj drugoj robi narođit oblik vrijednosti, oblik ekvivalenta. Roba platno ispoljava svoje vlastito vredenje time što je kaput, ne uzimajući oblik vrijednosti različan od svoga telesnog oblika, izjednačen s njom. Dakle, u stvari platno izrađava svoje vlastito vredenje time što je kaput neposredno razmenljiv za nj. Iz ovoga izlazi da je ekvivalentski oblik neke robe oblik njene neposredne razmenljivosti za drugu robu.

Kad jedna vrsta robe, recimo kaput, služi kao ekvivalent, recimo za platno, kad, dakle, kaputi dobiju karakteristično svojstvo da se nalaze u obliku neposredne razmenljivosti za platno, onda time nikako nije data i srazmerna po kojoj su kaputi i platno razmenljivi. Ta srazmerna, pošto je veličina vrijednosti platna data, zavisi od veličine vrijednosti kaputa. Bilo da je kaput izrađen kao ekvivalent, a platno kao relativna vrijednost ili obrnuto — platno kao ekvivalent, a kaput kao relativna vrijednost, veličina njegove vrijednosti određuje se kao i ranije radnim vremenom potrebnim za njegovu proizvodnju, ona se, dakle, određuje nezavisno od njegovog oblika vrijednosti. Ali èim robna vrsta kaput zauzme u izrazu vrijednosti mesto ekvivalenta, veličina njene vrijednosti ne dobija izraz kao veličina vrijednosti. Naprotiv, u jednačini vrijednosti ona figurira samo kao određena količina izvesne stvari.

Na primer: 40 aršina platna »vrede« — šta? Dva kaputa. Pošto robna vrsta kaput ovde igra ulogu ekvivalenta, pošto upotrebljena vrijednost kaputa važi prema platnu kao telo vrijednosti, to je onda dovoljna određena količina kaputa da se izrazi određena količina vrijednosti platna. Zbog toga 2 kaputa mogu izraziti veličinu vrijednosti 40 aršina platna, ali nikada svoju vlastitu veličinu vrijednosti, veličinu vrijednosti kaputa. Površno shvatanje èinjenice da u jednačini vrijednosti ekvivalent uvek ima samo oblik puke količine neke stvari, neke upotrebljene vrijednosti, zavelo je Baileya, kao i mnoge njegove prethodnike i sledbenike, da u izrazu vrijednosti vide samo kvantitativni odnos. Naprotiv, ekvivalentski oblik neke robe ne sadrži nikakvo kvantitativno određenje vrijednosti.

Prva osobenost koju uoèavamo kad posmatramo ekvivalentski oblik jeste ova: upotrebljena vrijednost postaje oblik u kome se ispoljava njena suprotnost, vrijednost.

Prirodni oblik robe postaje oblikom vrijednosti. Ali, nota bene^{1*}, ovaj quid pro quo^{2*} zbiva se za izvesnu robu B (kaput, ili pšenicu, ili ?elezo itd.) samo u okviru odnosa vrijednosti u koji je s njom stupila ma koja druga roba A (platno itd.), samo unutar toga odnosa. Pošto se nijedna roba ne može odnositi prema samoj sebi kao prema ekvivalentu, pošto, dakle, svoju sopstvenu prirodnu koju ne može da uèini izrazom sopstvene vrijednosti, to se ona mora prema drugim robama odnositi kao prema ekvivalentima, ili, drugim rečima, mora prirodnu koju neke druge robe uèiniti oblikom svoje sopstvene vrijednosti.

Ilustrujmo ovo primjerom jedne mere koja robnim telima pripada kao takvima, tj. kao upotrebljim vrijednostima. Glava šeæera, budući da je telo, teška je, ima, dakle, težinu, ali se ni na jednoj glavi šeæera težina njena ne da ni videti ni opipati. Radi toga uzimamo raznolike komade gvozda kojima je težina prethodno utvrđena. Posmatran za se, nije ni telesni oblik ?eleza oblik u kome se ispoljava težina, kao god što to nije ni telesni oblik glave šeæera. Pa ipak, da bismo glavu šeæera izrazili kao težinu, dovodimo je u odnos težine prema ?elezu. U tome odnosu ?elezo važi kao telo koje predstavlja iskljuèivo težinu. Zbog toga količine ?eleza služe kao mera za težinu šeæera, te prema glavi šeæera predstavljaju samo lik težine, pojarni oblik težine. Ovu ulogu igra ?elezo samo u okviru toga odnosa u koji s njime stupa šeæer ili ma koje drugo telo èiju težinu hoæemo da naðemo. Da obadve stvari nisu teške, ne bi moglo stupiti u taj odnos, i ova stvar ne bi mogla poslužiti kao izraz težine one druge. Bacimo li ih obe na vagu, onda zbilja vidimo da su kao težina jedno isto, pa da su zbog toga, u određenoj srazmeri, i iste težine. Kao što telo ?eleza kao mera za težinu zastupa prema

glavi šeæera samo te?inu, tako i u našem izrazu vrijednosti telo kaputa zastupa prema platnu samo vrijednost.

^{1*}pazi, zapamti

^{2*}zamenjivanje, nesporazum

Ali ovde analogija i prestaje. U izrazu te?ine glave šeæera, ?elezo zastupa prirodnu osobinu zajednièku i jednom i drugom telu, njihovu te?inu, dok u izrazu vrijednosti platna kaput zastupa neprirodno svojstvo obeju stvari: njihovu vrijednost, nešto èisto društveno.

Pošto relativni oblik vrijednosti neke robe, npr. platna, izra?ava njen vredenje kao nešto skroz razlièno od njena tela i njenih osobina, npr. kao nešto jednako s kaputom, sam taj izraz nagoveštava da se u njima skriva neki društveni odnos. Obrnuto je kod ekvivalentskog oblika. On se bas i sastoji u tome što neko robno telo, kao kaput, ta stvar onakva kakvu je vidiš, izra?ava vrijednost, dakle što od prirode ima oblik vrijednosti. Istina, ovo va?i samo u okviru odnosa vrijednosti u kome se roba platno nalazi prema robi kaputu kao prema ekvivalentu.²¹ Međutim, kako svojstva neke stvari ne potièu iz njenog odnosa prema drugim stvarima, veæ se ona, naprotiv, u takvom odnosu samo ispoljavaju, to izgleda kao da i kaput svoj ekvivalentski oblik, svoje svojstvo neposredne razmenljivosti ima od prirode, kao god što od prirode ima svojstvo da je te?ak i da utopljava. Otuda ono zagonetno na ekvivalentskom obliku što pogaða bur?oaski grubi pogled politièkog ekonomiste tek kad taj oblik iziðe pred nj gotov kao novac. Tada on gleda da se spase objasnjanja mistiènog karaktera zlata i srebra podmeæuæi na njihova mesta manje bleštave robe i verglajuæi s vazda novim zadovoljstvom katalog Èitavog onog robnog plebsa koji je u svoje vrijeme igrao ulogu robnog ekvivalenta. On i ne sluti da veæ i najprostiji izraz vrijednosti, kao 20 aršina platna= I kaput, omoguæuje rešenje zagonetke ekvivalentskog oblika.

Telo robe koja slu?i kao ekvivalent va?i stalno kao olièenje apstraktnog ljudskog rada, a uvek je proizvod odreðenog korisnog, konkretnog rada. To znaèi da ovaj konkretni rad postaje izraz apstraktnog ljudskog rada. Ako, npr., kaput va?i samo kao ostvarenje apstraktnog ljudskog rada, onda krojenje koje je u njemu zaista ostvareno va?i samo kao oblik toga ostvarenja. U izrazu vrijednosti platna korist krojenja ne sastozi se u tome što pravi odelo, pa dakle i ljude, nego što pravi takvo tijelo na kome se samom vidi da je vrijednost, dakle da je grušavina rada koji se ni u èemu ne razlikuje od rada koji se opredmetio u vrijednosti platna. Da bi napravilo takvo ogledalo vrijednosti, samo krojenje ne srne da bude ogledalo nièega drugog do svojega apstraktnog svojstva, svojstva da je ljudski rad.

U obliku krojenja, kao i u obliku tkanja, troši se ljudska radna snaga. Zbog toga ova oblika imaju opæe svojstvo ljudskog rada i zbog toga se mogu u određenim sluèajevima, npr. pri proizvodnji vrijednosti, razmatrati samo s te taèke gledišta. U svemu tome nema nièeg misterioznog. Ali se u izrazu vrijednosti robe sve izvræe naopako. Da bi se izrazilo npr. da tkanje stvara vrijednost platna ne u svome konkretnom obliku tkanja, veæ u svom opæem svojstvu ljudskog rada, stavlja se njemu nasuprot krojenje, konkretan rad koji proizvodi ekvivalent platna[^] kao opipljiv oblik u kome se

ostvaruje apstraktni ljudski rad.

Druga je, dakle, osobenost ekvivalentskog oblika što konkretni rad postaje pojavnim oblikom njegove suprotnosti, apstraktnog ljudskog rada.

Ali, važeći samo kao izraz ljudskog rada uopće, ovaj konkretni rad, krojenje, ima oblik jednakosti s drugim radom, s radom koji se nalazi u platnu, pa je zbog toga, iako je privatni rad kao i svaki rad koji proizvodi robe, ipak rad u neposredno društvenom obliku.

Baš zbog toga se on i predstavlja u proizvodu koji je neposredno razmenljiv za drugu robu. Dakle, treća je osobenost ekvivalentskog oblika u tome što privatni rad postaje oblik svoje suprotnosti, rad neposredno društvenog oblika.

Obe poslednje osobenosti ekvivalentskog oblika postaju nam još razumljivije ako se vratimo velikome istraživaču koji je prvi analizirao oblik vrijednosti, kao i tolike druge oblike mišljenja, društva i prirode. To je Aristotel.

Na prvom mestu Aristotel jasno kaže da je novčani oblik robe samo razvijeniji vid prostog oblika vrijednosti, tj. izražavanja vrijednosti neke robe ma kojom drugom robom, jer kaže:

»5 postelja = 1 kuća«

(Κλίναι πέντε ἀντί οίχιας)

»ne razlikuje se« od

»5 postelja = toliko i toliko novca«

(Κλίναι πέντε ἀντί . . . δοον ἵπευτε χλίουαι)

Dalje, on uviđa da odnos vrijednosti koji se krije iza ovog izraza vrijednosti, sa svoje strane uslovjava da kuća i postelja budu uzete kao kvalitativno jednake, i da se ove èulno razlièene stvari bez takve jednakosti svoje suštine ne bi mogle dovesti u meðusoban odnos kao samerljive veličine. »Bez jednakosti ne može biti razmene«, veli on, »a jednakosti nema bez samerljivosti«. Ali ovde zapinje Aristotel i da je ruke od dalje analize oblika vrijednosti. »Ali je doista nemoguće da ovako raznorodne stvari budu samerljive«, tj. kvalitativno jednake. Ovo izjednaèenje može da bude samo nešto što je pravoj prirodi stvari tuđe, dakle samo »nu?no ispmaganje u praktičnoj potrebi«.[\[6\]](#)

Aristotel nam, dakle, sam kaže o šta se razbila njegova dalja analiza, naime o to što mu je nedostajao pojam vrijednosti. Šta je ono jednakoto tj. ona zajednièka supstancija koja u izrazu vrijednosti postelje predstavlja kuću kao postelju? Takvo nešto »doista ne može postojati«, kaže Aristotel. Zašto? Kuća predstavlja nešto jednakoto s posteljom ukoliko predstavlja zbilja ono što je jednakoto u jednome i u drugome, u postelji i u kući. A to je — ljudski rad.

A da su u obliku robnih vrijednosti svi radovi izraženi kao jednak ljudski rad, pa time i kao radovi jednakote vrijednosti, Aristotel nije mogao proèitati iz samog oblika vrijednosti, jer je grèko društvo poèivalo na robovskom radu, usled èega mu je nejednakost ljudi i njihovih radnih snaga bila prirodna osnovica. Tajna izraza vrijednosti, jednakost i jednakost važeće svih radova jer su i ukoliko su ljudski rad uopće, ta se tajna može odgonetnuti tek kad pojam jednakosti ljudi postane èvrsta narodna predrasuda. A ovo je moguèeno tek u društву u kome je robni oblik opæi oblik proizvoda rada, u kome su, dakle, i uzajamni odnosi ljudi kao proizvoðaèa roba vladajuæi društveni odnosi. Genije

Aristotelov pokazuje svoj sjaj baš u tome što je otkrio odnos jednakosti u izrazu vrijednosti roba. Jedino ga je istorijski okvir društva u kojem je ?iveo spreèio da iznaðe u èemu se taj odnos jednakosti »doista« sastoji.

²¹ *Uopæe su te refleksivne odredbe nešto svoje vrste. Na primer, ovaj je èovek kralj samo zato što se drugi ljudi odnose prema njemu kao podanici. A. oni, obrnuto, dr?e da su podanici zato što je on kralj.*

4. Cjelina prostog oblika vrijednosti

Prost oblik vrijednosti neke robe sadr?i se u njenom odnosu vrijednosti prema nekoj robi druge vrste, ili u odnosu razmene za ovu. Vrijednost robe A izra?ava se kvalitativno neposrednom razmenljivošæu robe B za robu A. Kvantitativno ona se izra?ava razmenljivošæu određene kolièine robe B za dan kolièinu robe A. Drugim reèima: vrijednost neke robe izra?ava se samostalno ako se predstavi kao »razmenska vrijednost«. Kad smo u poèetku ove glave jednostavno rekli: roba je upotrebna vrijednost i razmenska vrijednost, bilo je to, taèeno govoreæi, neispravno. Roba je upotrebna vrijednost, odnosno upotrebni predmet, i »vrijednost«. Kao ta dvostruka stvar, što i jeste, ispoljava se ona èim se njena vrijednost javi u obliku koji se razlikuje od njena prirodna oblika, èim stekne oblik razmenske vrijednosti, a ona taj oblik nikad nema kad se posmatra izolovana, veæ uvek samo u odnosu vrijednosti ili razmene prema nekoj robi druge vrste. Ali kad se to veæ zna, onda onakav naèin izra?avanja ne pravi zbrku, veæ slu?i radi skraæenja.

Naša analiza je dokazala da oblik vrijednosti ili izraz vrijednosti robe potièe iz prirode robne vrijednosti, a ne obrnuto da vrijednost i velièina vrijednosti potièu iz naèina njenog izra?avanja kao razmenske vrijednosti. A ovo je, meðutim, uobra?enje kako merkantilista i njihovih modernih podgrejaèa, kao što su Ferrier, Ganilh itd.²², tako i njihovih antipoda, modernih trgovacaèkih putnika slobodne trgovine, kao što su Bastiat i kompanija. Merkantilisti pola?u glavno te?ište na kvalitativnu stranu izraza vrijednosti, pa otud i na ekvivalentski oblik robe, èiji je savršeni lik novac — dok moderni torbari slobodne trgovine, koji po svaku cenu moraju da se otresu svoje robe, naprotiv na kvantitativnu stranu relativnog oblika vrijednosti. Iz ovoga izlazi da za njih ne postoje ni vrijednost ni velièina vrijednosti robe osim ako su izra?ene odnosom razmene, dakle ako su zabele?ene u dnevnom cenovniku. Škot Macleod, èija je funkcija da Što uèevnije doteruje skroz zbrkane pojmove Lombard-strita^[7] èini uspelu sintezu praznovernih merkantilista i prosveæenih torbara slobodne trgovine. Bli?e razmatranje izraza vrijednosti robe A, sadr?anog u njenom vrednosnom odnosu prema robi B, pokazalo je da u okviru toga izraza prirodni oblik robe A va?i samo kao lik upotrebne vrijednosti, a da prirodni oblik robe B va?i samo kao oblik ili lik vrijednosti. Unutrašnja suprotnost izmeðu upotrebne vrijednosti i vrijednosti, skrivena u robi, predstavlja se, dakle, spoljašnjom suprotnošæu, tj. odnosom dveju roba, u kojem ona èiju vrijednost valja izraziti va?i neposredno samo kao upotrebna vrijednost, a, naprotiv, ona druga kojom se vrijednost izra?ava, neposredno samo kao razmenska vrijednost. Prost oblik vrijednosti neke robe jeste, dakle, prost oblik u kome se ispoljava u njoj sadr?ana suprotnost izmeðu upotrebne vrijednosti i vrijednosti.

U svakom društvenom stanju proizvod rada jeste predmet za upotrebu, ali određena istorijska epoha razvitka koja rad utrošen na proizvodnju neke upotrebne stvari predstavlja kao njeno »predmetno« svojstvo, tj. kao njenu vrijednost, pretvara proizvod rada u robu. Iz ovoga izlazi da je prost oblik

vrijednosti robe ujedno i prost robni oblik proizvoda rada, da se, dakle, i razvoj robnog oblika poklapa s razvojem oblika vrijednosti.

Veæ na prvi pogled vidi se nedovoljnost prostoga oblika vrijednosti,, toga zaèetnog oblika koji tek preko niza metamorfoza sazreva do oblika cene.

Izra?avanje vrijednosti robe A ma kojom robom B razlikuje vrednost robe A samo od njene sopstvene upotrebne vrijednosti, pa je zbog toga dovodi u odnos razmene prema samo jednoj, bilo kojoj pojedinaèenoj vrsti robe koja se od nje razlikuje, umesto da prikazuje njenu kvalitativnu jednakost i kvantitativnu srazmernost prema svim drugim robama. Prostom relativnom obliku vrijednosti jedne robe odgovara pojedinaèeni ekvivalentski oblik neke druge robe. Tako, kaput u relativnom izrazu vrijednosti platna ima oblik ekvivalenta ili oblik nepo-sredne razmenljivosti samo s obzirom na ovu pojedinaèenu vrstu robe, na platno.Meðutim, pojedinaèeni oblik vrijednosti prelazi sam od sebe u potpuniji oblik. Istina je da se njime vrijednost neke robe A izra?ava samo jednom robom druge vrste. Ali je potpuno svejedno koje je vrste ova druga roba, kaput, ili ?elezo, ili pšenica itd. Zbog toga nastaju razni prosti izrazi vrijednosti za jednu istu robu zavisno od toga da li æe ona stupiti u odnos vrijednosti sa ovom ili sa onom robom.^{22a} Broj moguæih Izraza njene vrijednosti ogranièen je jedino brojem robnih vrsta koje se od nje razlikuju. Stoga se pojedinaèeni izraz njene vrijednosti pretvara u stalno produ?iv niz njenih razliènih prostih izraza vrijednosti

²² *Primjedba uz drugo izdanje. — F. L. A. Ferrier (sous-inspecteur' des douanes (carinski potkontrolor)), Du Gouvernement considere dans ses rapports avec le commerce, Pariz 1805, i Charles Ganilh, Des Systemes d'Economie Politique, 2. izd., Pariz 1821.*

^{22a} *Primedba uz drugo izdanje. —Na primer, u Homera se vrijednost jedne stvari izra?ava nizom razlièitih stvari.*